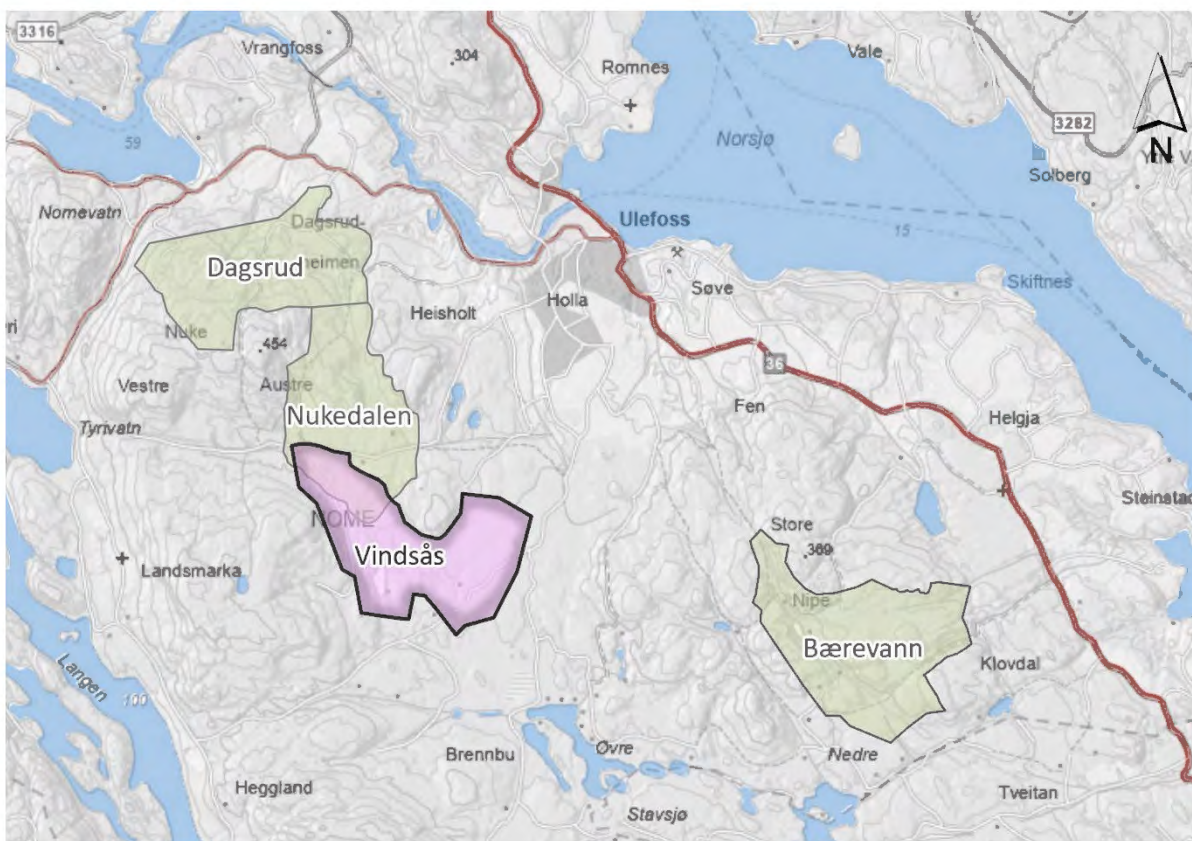

Fagrapport Kulturmiljø Områdealternativ Vindsås

Konsekvensutredning Fensfeltet mineralpark, fase 1

25.06.2025

Dokumentinformasjon:

Tittel:	Fagrapport kulturmiljø, områdealternativ Vindsås Konsekvensutredning Fensfeltet mineralpark, fase 1
Utgave/dato:	25.06.2025
Oppdragsgiver:	Nome kommune
Metode:	M-1941
Fagansvarlig:	Anja Øren Ryen, arealplanlegger/kulturminneforvalter, Feste landskap•arkitektur NordØst AS
Fagmedarbeidere/Kvalitetssikring:	Tone Telnes, landskapsarkitekt, Feste landskap•arkitektur Sør AS Aslaug Norendal, landskapsarkitekt, Feste landskap•arkitektur Sør AS

Innhold

Ordliste og definisjoner	4
Sammendrag.....	6
1. Innledning	7
1.1. Bakgrunn.....	7
1.2. Tiltaksbeskrivelse	7
1.3. Nullalternativet.....	9
1.4. Fagrapportens tema – definisjon og avgrensning av fagområde.....	9
1.5. Kunnskapsgrunnlag.....	10
1.6. Geografisk avgrensning av tiltaks- og influensområde	11
2. Metode.....	12
2.1. Metodebeskrivelse.....	12
2.2. Metodiske vurderingstabeller	12
3. Verdi.....	18
3.1. Funn i utredningsområdet.....	18
3.2. Verdivurdering	26
3.3. Usikkerhet i funn og verdisetting	26
4. Påvirkning	26
4.1. Tiltakets påvirkning av kulturmiljø	27
4.2. Usikkerhet i påvirkningsgrad	32
5. Konsekvens	333
5.1. Vurdering av konsekvenser	333
5.2. Sammenstilling av konsekvens.....	34
5.3. Eventuelle skadereduserende tiltak	355
6. Kilder.....	355
Vedlegg 1: Riksantikvarens verdisetting og verdivekting av kulturminner og kulturmiljø.....	36

Ordliste og definisjoner

Arkeologisk kulturminne: Fysiske spor etter menneskelig virksomhet der utgravning og dokumentasjon i hovedsak utgjør kunnskapskilden.

Automatisk freda kulturminne: Alle kulturminner fra før 1537, stående byggverk fra perioden 1537-1649, og samiske kulturminner eldre enn 1917, er automatisk freda iht. kulturminneloven §4 (1978). Disse har en sikringssone på 5 meter rundt objektet/lokaliteten. Alle inngrep er forbudt. Automatisk freda kulturminner har per definisjon nasjonal verdi.

Fast kulturminne: Kulturminner som er jord- eller stedfaste, f.eks. bygninger og boplasser.

Forskriftsfreda: Kulturminner som er freda ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Dette er byggverk og anlegg i statlig eie (kulturminneloven § 22a) og kulturmiljøer (kulturminneloven § 20). Forskriftsfredning innebærer normalt en forenklet prosedyre i forhold til fredning ved enkeltvedtak. Alle inngrep i forskriftsfredete kulturminner krever dispensasjon fra Riksantikvaren eller regional kulturmiljøforvaltning (kulturmiljøer).

Freda kulturminne: Vurdert til å være av nasjonal- eller vesentlig regional verdi, og er freda etter kulturminneloven. Alle endringer som går ut over vanlig vedlikehold er forbudt. Et kulturminne kan både være automatisk freda, og vedtaksfreda.

Fredningsverdig kulturminne: Kulturminnet er av nasjonal verdi, og kan vurderes freda etter kulturminneloven.

Immaterielle kulturminner: Praksis, fremstilling, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. Den form av kulturminner vi ikke fysisk kan ta på, som f.eks. sagn, tro, tradisjoner og hendelser.

Kommunalt listeført: Kommunalt verneverdige kulturminner eller kulturmiljøer som er på en politisk vedtatt liste over verneverdige kulturminner. Både kulturminner som er formelt verna (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte.

Kulturlandskap: Landskap påvirket av menneskelig virksomhet.

Kulturmiljø: Områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet/sammenheng.

Kulturminne: Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knyttes historiske hendelser, tro eller tradisjon til (jf. Kulturminneloven §2).

Listeført kirke: Kirke er definert som verneverdig, og har nasjonal verdi. Alle kirker bygd mellom 1650 og 1850 er listeførte, i tillegg til en rekke kirker bygd etter 1850. Alle saker som gjelder endringer, også istandsetting og vedlikehold, skal sendes Riksantikvaren for faglig uttalelse. Det er likevel biskopen som gir endelig vedtak etter kirkeloven.

Løse kulturminner: Kulturminner som kan flyttes. Alle typer gjenstander som er løsrevet fra en fast kontekst, f.eks. gjenstander som er kommet for dagen ved en arkeologisk utgravning.

Midlertidig fredning: Kan vedtas om et kulturminne er truet og det er ønskelig å vurdere om kulturminnet kan være aktuelt for permanent fredning. Den midlertidige fredningen kan

oppheves dersom kulturminnet ikke lenger er truet og/eller kulturminnemyndigheten vurderer at objektet ikke er aktuelt for permanent fredning. I motsatt fall vil vedtaket om midlertidig fredning normalt bli stående inntil det avløses av vedtak om permanent fredning. Alle inngrep i midlertidig fredete kulturminner krever dispensasjon.

Museumsvern: Kulturminner som er museumseide eller hvor museet har vedlikeholdsansvar. Disse er som regel ikke freda etter kulturminneloven. Museet kan være offentlig, halvoffentlig, privat, en stiftelse eller annen organisasjonsform.

Nyere tids kulturminner: Kulturminner fra etter 1537.

Opphevet fredning: Vedtaks- eller forskriftsfredete kulturminner hvor fredningen er blitt opphevet for eksempel fordi fredningsverdiene er bortfalt.

SEFRAK-registeret: SEFRAK-registreringene (Sekretariatet for Registrering av Faste Kulturminner i Norge) ble utført i hele landet perioden 1975-1995 av bygninger eldre enn 1900. SEFRAK-registreringen innebærer ingen form for vern.

Vedtaksfreda: Fredning gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Kan omfatte alle faste kulturminner yngre enn 1537 og fartøy. Større løst inventar kan fredes sammen med byggverk eller anlegg. Alle inngrep i vedtaksfreda kulturminner krever dispensasjon.

Verdensarv: Kulturarv og/eller naturarv som er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste. Verdenarvstedene utgjør en felles arv som er umistelig for hele menneskeheten, på tvers av landegrensene. For at verdensarven skal få formell beskyttelse, må den vedtas fredet eller vernet etter nasjonal lov.

Vernet etter PBL: Kommunalt verneverdige kulturminner eller kulturmiljøer som er vernet etter plan- og bygningslov, enten i en kommuneplan, kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer, eller reguleringsplan (regulert til bevaring). Til disse planene er det bestemmelser og/eller retningslinjer som styrer hvilke tiltak som kan tillates.

Verneverdig/bevaringsverdig kulturminne: Begrepene verneverdig/ bevaringsverdig har ikke juridisk innhold. De brukes for å beskrive verdien av et kulturminne for en enkeltperson eller en gruppe. Et verneverdig/bevaringsverdig kulturminne får først juridisk innhold gjennom Kulturminneloven eller Plan- og bygningsloven.

Tiltaksområde: Tiltaksområdene er de ca 3,5 m2 store arealene som vurderes for lokalisering av mineralpark.

Influensområde: Influensområdet er det området tiltaket vil kunne påvirke. Influensområdet vil ha større utstrekning enn selve tiltaksområdet.

Utredningsområde: Område som skal utredes for konsekvenser av tiltaket for nærmiljøet. Avgrensning av utredningsområdet gjøres etter vurdering av tiltaket og influensområde for hvert tema.

Sammendrag

Innenfor utredningssområdet er verdiene av kulturminner i stor grad uklare, da området ikke er systematisk registrert. Dette gjør at usikkerheten er stor.

Tiltak innenfor Vindsåsområdet vil få betydelig konsekvens for flere registrerte kulturmiljø. Innenfor tiltaksområdet ligger rester etter et godt bevart eldre vegfar som er registrert med middels verdi. Dette vil bli borte. Det samme blir skogsarbeiderkoia «Stallane», et bjørnестille og grensemarkeringen «Urne-steinen». I influensområdet ligger flere kulturminner, noen av disse med stor verdi. Kulturminner tilknyttet toppen Austre Nuke i nord, et sammensatt bebyggelsesområde sør for området, og Bygdeborgen Muren i øst blir forringet på grunn av nærhet og synlighet til tiltaket.

Som nevnt innledningsvis er det svært mye vi ikke vet om området når det gjelder kulturminner, kulturmiljø og eventuell direkte arealmessig påvirkning av disse. Verken tiltaksområdet eller de omkringliggende områdene er systematisk registrert. Dette er noe som må tas høyde for, og en eventuell videre planlegging ved Vindsås vil kreve en systematisk arkeologisk registrering av hele området som blir berørt.

En samlet vurdering av konsekvenser for kulturmiljøet innenfor utredningsområdet Vindsås blir «Middels negativ konsekvens».

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

Fagrapport kulturmiljø er utarbeidet i forbindelse med konsekvensutredning for Fensfeltet mineralpark fase 1.

Utredningen vil ligge til grunn for å velge område for etablering av mineralpark tilknyttet Fensfeltet. Det skal utredes fire alternativ og områdealternativ Vindsås er ett av områdene som skal utredes.

1.2. Tiltaksbeskrivelse

Tiltaksbeskrivelse generell

For å ha et grunnlag til konsekvensutredningen er det definert et mulig omfang av tiltaket. I samråd med Nome kommune er følgende premisser lagt til grunn for tiltaket som skal konsekvensutredes:

- Deponi for fine masser ca 30 mill m³
- Deponi for grove masser ca 40 mill m³
- Industriareal ca 500 daa
- Utvidelsesareal til fremtidig industri ca 900 daa (vist som flater på deponi for grove masser)
- De fleste byggene er lagt inn i beskrivelsene med under 15 m høyde, noen bygg er lagt inn med 30 m høyde.

Når dette omfanget plasseres i terrenget, viser det en situasjon der omtrent hele arealet og hele kapasiteten til deponiene er tatt i bruk.

Driftsform og faser

Gruvedriften vil foregå ved at fjell (malm) tas ut, bearbeides og sorteres. ca 2 % av malmen som tas ut vil være sjeldne jordartmetaller, altså hovedproduktet. Disse fraktes ut av for salg og/eller videre prosessering. Resten av massene fordeles mellom grove steinmasser (ca 28%) og fine masser (ca 70%). Disse må enten fraktes ut eller bli værende i området som deponier.

Tilpasninger og miljøtiltak

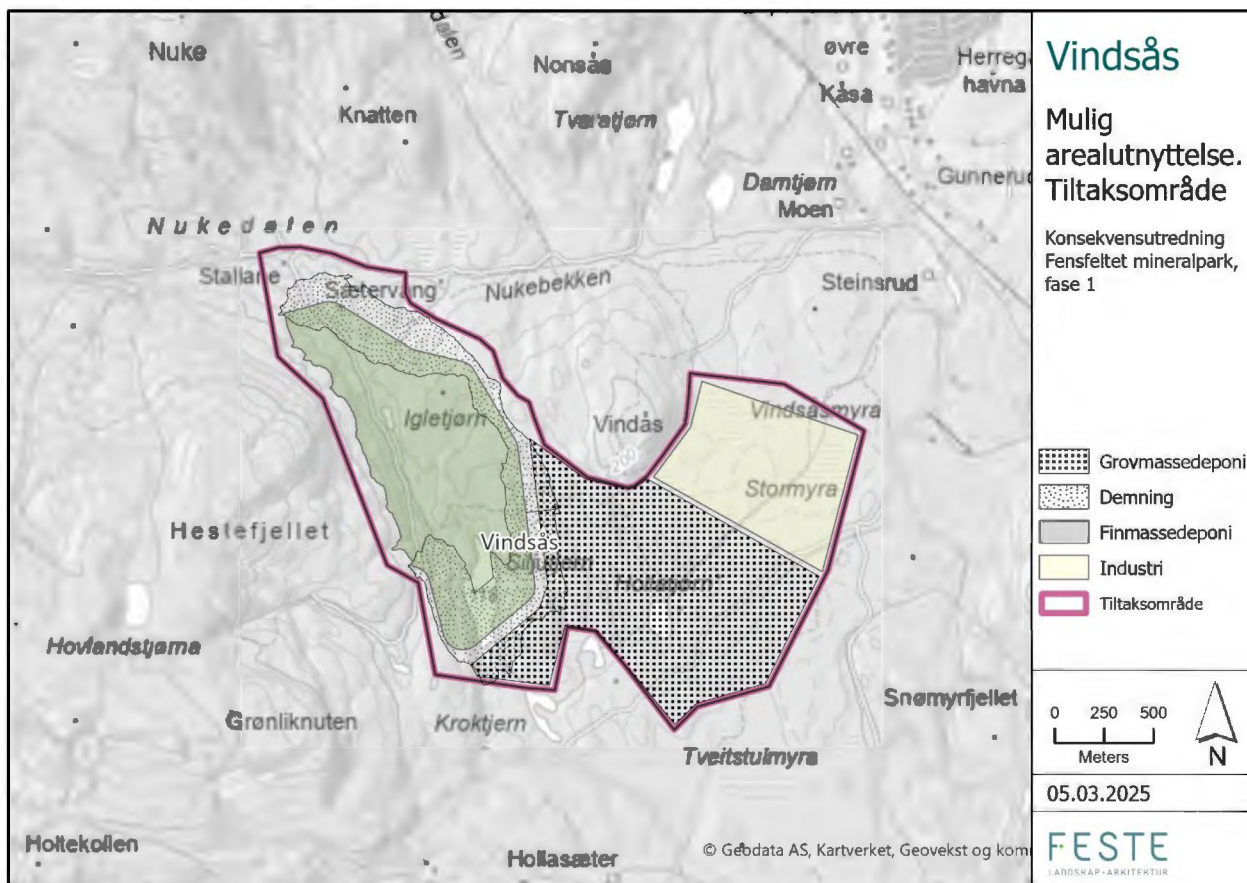
Det legges til grunn at etablering av tiltaket og gruvedriften skal foregå innenfor gjeldende lovverk med tanke på forurensning, strålevern, sikkerhet og annet relevant lovverk.

Inngrepene skal tilpasses til omgivelsene på best mulige måte for å minimere innsyn og støyforurensning. Alle oppfyllinger av industriområde og grovmassedeponi kan kles med stedegen vegetasjon. Denne revegeteringen kan skje kontinuerlig i alle faser av oppfyllingen slik at rehabilitering av området går så raskt som mulig. Demninger for deponi av fine masser kan ikke revegeteres. (damforskriften; FOR-2009-12-18-1600).

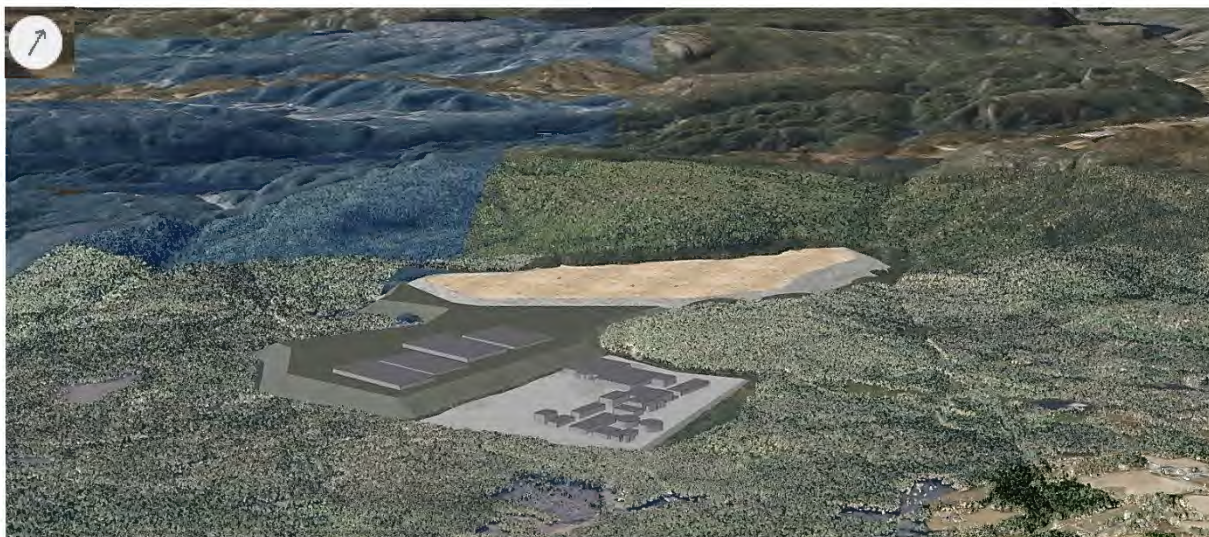
Tiltaksbeskrivelse Vindsås

Tiltaksområde Vindsås kommer fram av kart under.

Deponi med fine masser er vist i vest. Industriområdet ligger i øst, mens areal til deponi for grove masser er plassert sentralt i området mot sør. Arealet som brukes til deponi av grove masser kan også bli utvidelsesareal til fremtidig industri.

Figur 1.1: Kartet viser avgrensning av tiltaksområde Vindsås med plassering av tiltakene (industriarealer, deponi for fine masser og deponi for grove masser med areal for framtidig industri).

Figur 1.2: Illustrasjon av hvordan området kan utnyttes til mineralpark som vist i figur 1.1, i fugleperspektiv. Bildet er hentet fra 3D-modell, og med areal/volum beskrevet i kap. 1.2. Vi ser her tiltaket fra sør-sørvest, med Telemarkskanalen helt til høyre i bildet. Ulefoss sentrum ligger utenfor bildekanten til høyre.

1.3. Nullalternativet

0-alternativet skal tjene som sammenligningsgrunnlag, og beskrive situasjonen dersom det ikke blir mineralpark. Referansealternativet «0-alternativet», vil i denne utredningen innebære «ingen gruveåpning eller anlegg i Nome.»

I kommuneplanens arealdel er Vindsås-området i hovedsak avsatt til LNFR (areal for Landbruk, Natur, Erluftsliv og Reindrift, og herunder tiltak tilknyttet disse formålene). Deler av området er i tillegg båndlagt og ligger med hensynssone H740_1 Verna vassdrag-Herrevassdraget i kommuneplan.

Det finnes ikke andre vedtatte planer innenfor tiltaksområdet.

0-alternativet defineres ut fra dette som at dagens bruk av området vil videreføres inn i framtida.

1.4. Fagrapportens tema – definisjon og avgrensning av fagområde

Utredningsprogram for Konsekvensutredning og bærekraftutredning fase 1, Fensfeltet grønn mineralpark, ble fastsatt av Nome kommune 17.10.2024. Utredningsprogrammet definerer og avgrensner hvordan fagtema Kulturmiljø skal omhandles i denne utredningen:

Gruvedriftens anlegg og inngrep over bakken vil kunne berøre både synlige kulturminner og kulturminner under bakken. Store endringer i omgivelsene vil kunne påvirke kulturmiljøet som helhet.

Tema kulturmiljø omfatter spor etter menneskelig aktivitet gjennom historien knyttet til kulturminner, kulturmiljø og kulturhistoriske landskap. Kulturminneloven definerer kulturminner som «*alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til*».

Tiltaksområdene skal vurderes etter hvilke kulturmiljø-verdier som fagfolkene registrerer. Verdien settes etter en vurdering av følgende kriterier, (fra Miljødirektoratets veileder M1941):

- Kilde til historien
- Tro og tradisjon
- Faser og virksomheter
- Byggeskikk, arkitektur og kunst
- Kulturhistorisk sammenheng og sammenhengen natur/kultur
- Bruk og muligheter for bruk

Ikke alle kriterier er like viktige for alle områder, da vil de få liten betydning for vurdering av verdi.

For å vurdere påvirkning og konsekvens på et overordnet nivå skal disse punktene svares ut for hvert alternativ:

- Hvordan blir kulturmiljøet påvirket som helhet?
- Hvilke kulturminner og kulturlandskap blir berørt, direkte og indirekte?
- Hvordan påvirker tiltaket Telemarkskanalen som kulturmiljø?

1.5. Kunnskapsgrunnlag

For tema kulturmiljø baserer fagrapporten seg på kjente registrerte kulturminner og kulturmiljø. Disse er hentet fra Riksantikvarens database (www.asketadden.ra.no), fra www.kulturminnesok.no, og i kommunens kulturminneplan. Data fra databasene er sist oppdatert og lastet ned i desember 2024.

Det er gjennomført enkle befaringer innenfor alle utredningsområdene, slik at vi har fått et inntrykk av områdenes landskapsmessig utforming. Det har også vært gjennomført ett medvirkningsmøte med lokalbefolkning. Dette ga verdifull tilleggsinformasjon, som er innlemmet i de kartene og vurderingene som er gjort i denne rapporten.

Ut over dette, har det ikke vært ressurser for systematisk innhenting og/eller registrering av kulturminner. Det har heller ikke vært rom for å systematisk vurdere potensiale for sannsynlighet for uregistrerte verdifulle kulturminner. På et overordna nivå kan man ut fra de påviste kulturminnene i områdene, si at områdene har vært brukt i tusenvis av år og har stor tidsdybde.

Usikkerhet og svakhet i kunnskapsgrunnlag for kulturmiljø

Det har aldri vært utført systematiske registreringer av kulturminner innenfor tiltaksområdet. Dette gjør at fagrapporten baserer seg på et mangelfullt materiale, og sannsynligheten for at det finnes uregistrerte verdifulle automatisk fredete kulturminner vurderes som stor.

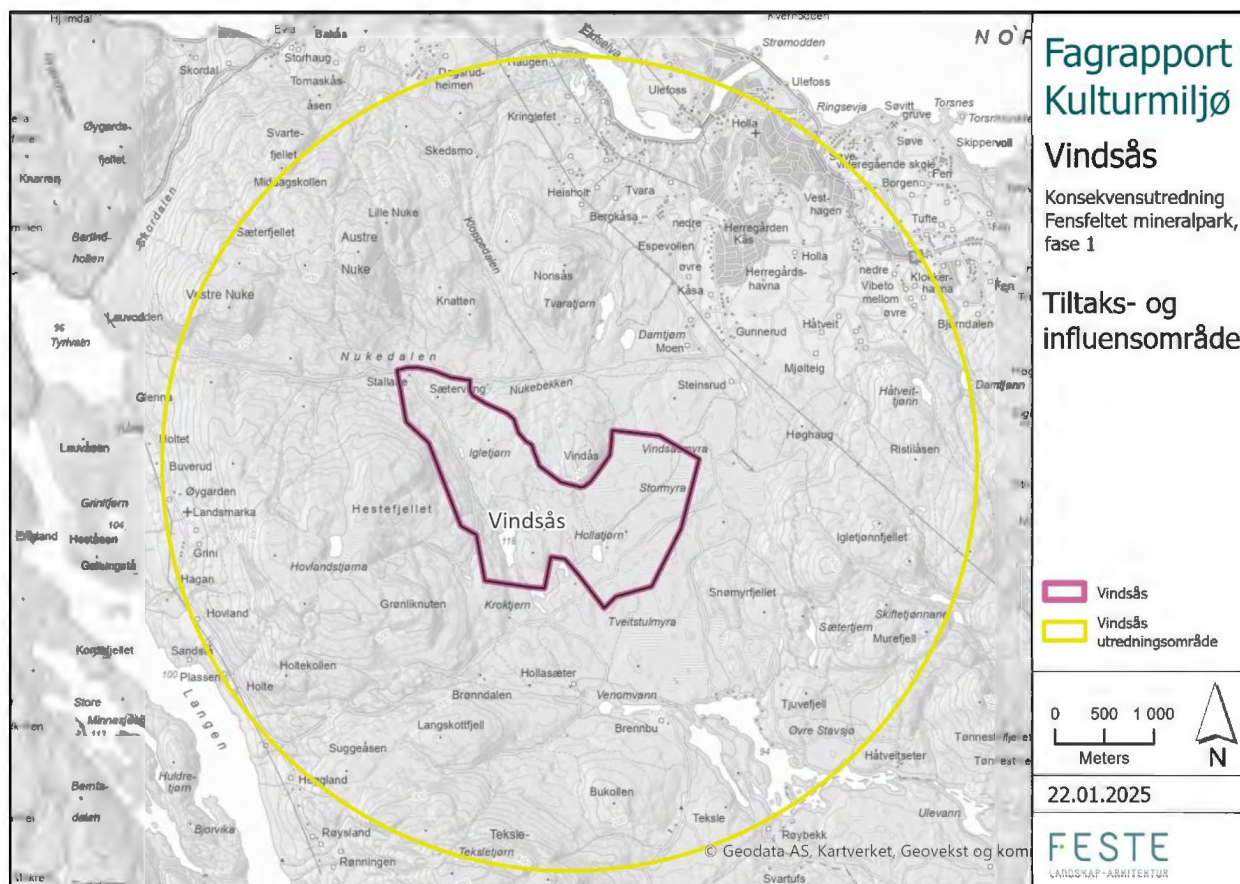
1.6. Geografisk avgrensning av tiltaks- og influensområde

Vindsås tiltaksområde ligger i et skogsområde midt i Nome kommune. Arealet består for det meste av småkupert skog, i tillegg til å ha større flater med myr og tjern. Det drives aktivt skogbruk i området. Den kommunale vegen Briskemyrvegen går gjennom områdets sørlige del. Vindsås ligger sør for Nukedalen-alternativet med noe overlapp til dette.

Vegkorridorene fra Vindås-området og ut til hovedvegnettet kan legges i tunnel østover ut til RV 36 eller vestover mot fylkesveg og jernbane. Forøvrig er ikke vegatkomst vært en del av utredningsområdet.

For kulturmiljø er hvilke områder som blir direkte berørt, og hvilke områder som blir visuelt påvirket, et viktig utgangspunkt for å kunne avgrense influensområdet, og derav utredningsområdet. Dette følger av Kulturminnelovens § 3, som sier at «Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.» I kulturminnelovens forarbeider utdypes behovet for et sterkere vern av kulturminnets omgivelser («utilbørlig skjemme»). Betydningen av kulturminnets påvirkning av landskapet framheves.

Influensområdet er ut fra dette definert som det området tiltaket vil kunne påvirke, og vi har derfor vurdert viktige kjente kulturminner som ligger i et omland rundt selve tiltaksområdet. For kulturmiljø vil det hovedsakelig handle om hva/om man ser, hva som blir del av, og hva som vil dominere opplevelsen av kulturminnet/kulturmiljøet. Med større avstand avtar dominansen (påvirkningen) av et tiltak. Derfor er avgrensning av influensområde i utredningen satt mindre enn hvor langt synligheten potensielt kan/vil nå.

Figur 1.3: Kartet viser avgrensning av utredningsområde for kulturmiljø tilknyttet Vindsås-området.

2. Metode

2.1. Metodebeskrivelse

For utredning av tema kulturmiljø er metode beskrevet i M1941 fra Miljødirektoratet benyttet. Håndboken er i utgangspunktet tilpasset utredning av reguleringsplaner og tiltak. Håndboken kan også brukes i forbindelse med mer overordnede planer, men detaljgraden på kunnskapsinnhenting og kartlegging må da tilpasses plannivået. Konsekvensutredning Fensfeltet mineralpark, fase 1, er på overordnet nivå. Vi har derfor forenklet nivået.

Miljødirektoratet har utviklet metoden og håndboken, i samarbeid med Riksantikvaren.

2.2. Metodiske vurderingstabeller

For kulturmiljø er det utviklet tabeller for vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens av kulturminner og kulturmiljø. Dette skal sikre at ulike objekter og områder skal vurderes etter de samme kriterier. Under vises tabellene fra M1941, og som er lagt grunn for vurderinger og konklusjoner i fagrapport for kulturmiljø.

2.2.1. Verditabell for kulturmiljø

Med verdi menes en vurdering av hvor stor verdi et kulturmiljø/kulturminne har i seg selv. Verdi vurderes i et lokalt, regionalt eller nasjonalt/ internasjonalt perspektiv. Tabell under (figur 2.1) legges til grunn for verdivurderinger i kap. 3.

Figur 2.1: Tabell for verdivurdering av kulturminner/kulturmiljø					
Verdikategori	Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturminnet/ kulturmiljøets betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder, både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer.	Svært begrenset betydning. Andre kulturmiljøer vil kunne gi mer kunnskap om samme periode/tema.	Begrenset betydning,	Har betydning.	Stor betydning.	Svært stor betydning. Vil kunne bidra med omfattende og unik kunnskap.
Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til tro eller tradisjoner.	Svært liten grad.	Noe grad.	Er knyttet til tro eller tradisjoner.	Stor grad.	Svært stor grad.
Kulturminnet/ kulturmiljøet er av betydning for en eller flere etniske grupper.	Få elementer, som også er av begrenset betydning.	Noen elementer, som er av noe betydning.	Flere elementer, som er karakteristiske og av betydning.	Helhetlig, karakteristisk, og av stor betydning.	Helhetlig, godt bevart, karakteristisk, og av særlig stor betydning.

Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med betydning for historien.	Svært liten grad.	Til en viss grad.	Er knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng.	Klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med stor betydning for historien.	Klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med særlig stor betydning for historien på en lett lesbar måte.
Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/ utviklingen.	Svært liten grad.	Til en viss grad.	Representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning.	Stor grad en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning.	Svært stor grad og på en tydelig måte en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning.
Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi.	Svært liten grad.	Verdi av begrenset betydning.	Preges av verdifull byggeskikk/ arkitektur/ kunstnerisk innhold.	Helhetlig, og preges i stor grad av særlig verdifull byggeskikk/ arkitektur/ stor kunstnerisk verdi.	Helhetlig og velbevart, og preges i svært stor grad av særlig verdifull byggeskikk/ arkitektur/ særlig stor kunstnerisk verdi.
Kulturminnet/ kulturmiljøet har en klar, intern kultur- historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur.	Ingen intern kulturhistorisk sammenheng eller sammenheng mellom natur/kultur.	Til en viss grad.	En klar, intern kulturhistorisk sammenheng og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur.	I stor grad.	I svært stor grad en klar, intern kulturhistorisk sammenheng som er lesbar og godt bevart, og/eller viser i svært stor grad en klar sammen- heng mellom natur/kultur.
Kulturminnet/ kulturmiljøet har en bruk som er forenlig med kulturminne- interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Svært liten grad.	Til en viss grad.	Bruk som er forenlig med kulturminne- interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Stor grad.	Svært stor grad.

2.2.2. Påvirkningstabell for kulturmiljø

Med påvirkning menes en vurdering av hvordan området/påviste kulturminner og kulturmiljø påvirkes av definert tiltak (jfr. kap. 1.2).

I kap. 4 kan du les om vurdering av påvirkningen på kulturmiljø.

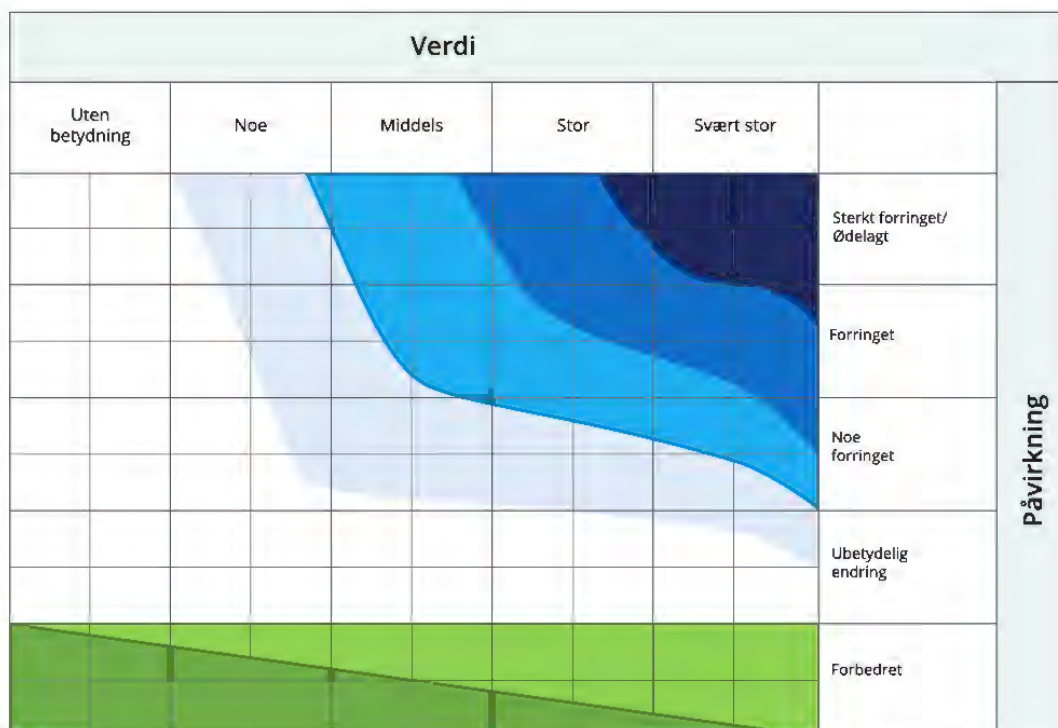
Figur 2.2: Tabell for vurdering av påvirkning for kulturminner/kulturmiljø

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/areal beslag	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til at det blir mulig å restaurere kulturmiljøet eller kulturminner.	Ingen direkte inngrep/ arealbeslag.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet med direkte inngrep/ arealbeslag, tap av mindre viktige enkelt-kulturminner.	Deler av kulturmiljøet går tapt gjennom direkte inngrep/- arealbeslag. Viktige enkelt-kulturminner går tapt. Videre bruk av kulturmiljøet vanskelig gjøres.	Ødelegger hele eller størstedelen av kulturmiljøet gjennom direkte inngrep/ arealbeslag. Ødelegger den mest verdifulle delen av miljøet. Ødelegger videre bruk av kulturmiljøet. Svært viktige enkelt-kulturminner går tapt.
Nær-virkninger (fysiske og visuelle)	Bedrer den visuelle kontakten innad i kulturmiljøet. Fjerner barrierer. Bedrer innsyn/ utsyn fra nærområdet til/fra kulturmiljøet. Bidrar til reduksjon i støy og/eller støv. Reduserer faren for flom, fukt i kultur- miljøet eller erosjon.	Ingen eller ubetydelig visuell nærvirkning eller andre nærvirkninger.	Endrer i noen grad den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i noen grad opp kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet reduseres noe fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil i noen grad påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til noe redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet negativt ved	Endrer den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet reduseres vesentlig fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet negativt ved	Blokkerer eller endrer sterkt den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i stor grad opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil i stor grad påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til svært redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet

			nedbør. Bidrar til noe fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til noe økt eller endret erosjon som vil påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	nedbør. Bidrar til fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til økt eller endret erosjon som vil gi fare for skade eller påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	sterkt negativt ved nedbør. Bidrar til svært mye fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til svært økt eller endret erosjon som vil skade eller påvirke kulturmiljøet sterkt negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.
Visuell fjernvirkning	Utsynet fra kulturmiljøet bedres/ gjenopprettes fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet bedres/ gjenopprettes. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får bedret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger styrkes.	Ingen eller ubetydelig visuell fjernvirkning.	Utsynet fra kulturmiljøet blir noe endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskeliggjøres i noen grad. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får noe redusert eller endret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes i noen grad.	Utsynet fra kulturmiljøet blir sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskeliggjøres. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får sterkt endret eller redusert utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes.	Utsynet fra kulturmiljøet blir blokkert eller sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige mister, eller får sterkt endret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes vesentlig.
Tiltakets utforming	Tiltaket framstår som en særlig god konstruktiv helhet, har god volumoppbygging, og særlig god sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår som en konstruktiv helhet med god volumoppbygging og god sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår i noen grad som en konstruktiv helhet, har noe dominerende volumoppbygging og noe dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår i liten grad som en konstruktiv helhet, har dominerende volumoppbygging og dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår helt uten konstruktiv helhet, har svært dominerende volumoppbygging og svært dårlig sammenheng med omgivelsene.

2.2.3. Konsekvenstabell for kulturmiljø, delområder

Sammenstilling av verdi (kap. 3) og påvirkning (kap. 4) vil gi en konsekvensgrad som kommer fram i en konsekvensvifte som vist i figur 2.3 under. De ulike påviste kulturmiljø i utredningsområdet Vindsås gis konsekvens i kap. 5.

Figur 2.3: Konsekvensvifte

Skala	Forklaring
Svært alvorlig konsekvens ----	Den mest alvorlige konsekvensgraden som kan oppnås for delområdet. Brukes kun for delområder med stor eller svært stor verdi.
Alvorlig konsekvens ---	Alvorlig konsekvensgrad for delområdet.
Betydelig konsekvens --	Betydelig konsekvensgrad for delområdet.
Noe konsekvens -	Noe konsekvensgrad for delområdet.
Ubetydelig konsekvens 0	Ingen eller ubetydelig konsekvensgrad for delområdet.
Noe/betydelig positiv konsekvens +/++	Forbedring (+) eller betydelig forbedring (++)
Stor/svært stor positiv konsekvens +++/>++++	Stor forbedring (+++) eller svært stor forbedring (++++). Brukes i hovedsak der områder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.

Figur 2.4: Vurdering av konsekvens for kulturminner og kulturmiljø.

2.2.4. Samlede konsekvenser for kulturmiljø ved tiltaksområde Vindsås

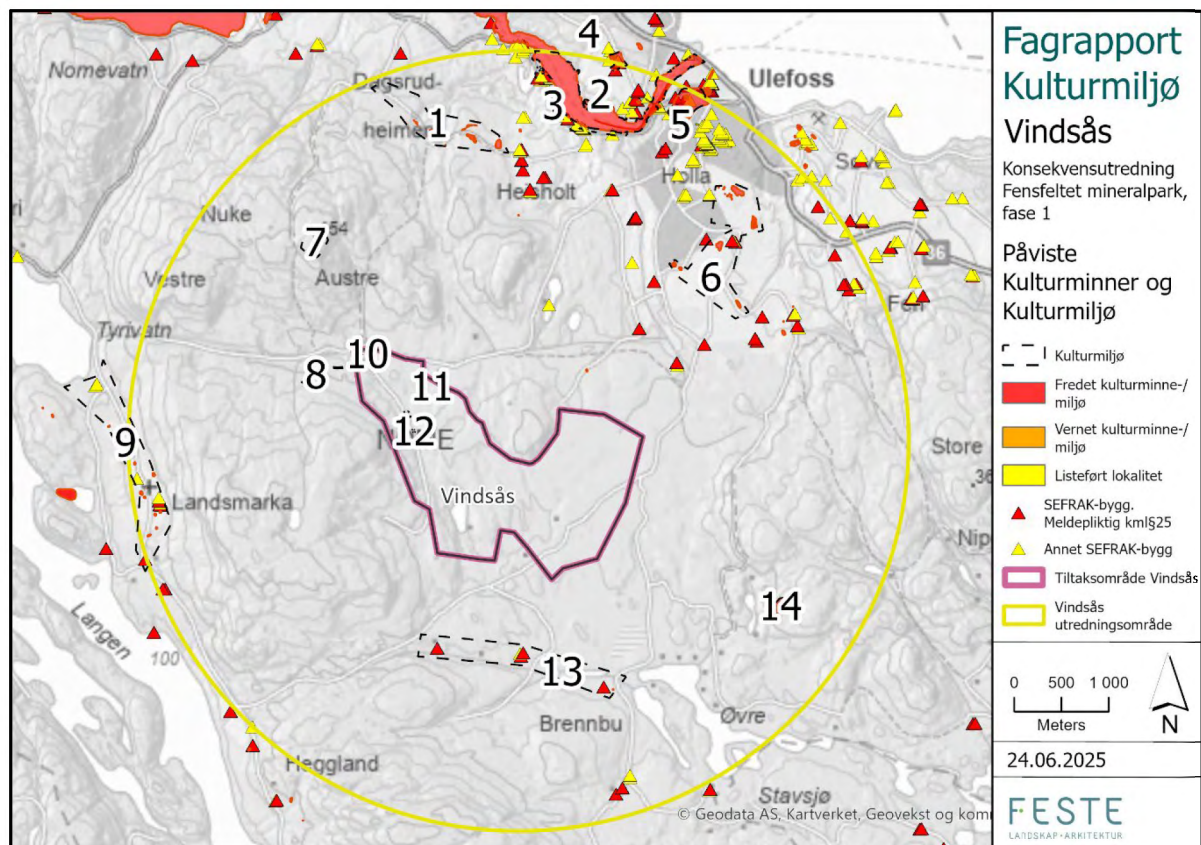
Når alle konsekvenser for funn/delområder er definert i konsekvensvifta, gjøres en samlet vurdering av hvilken konsekvens tiltaksområde Vindsås vil få for utredningstema kulturmiljø. Denne vurderingen finner du i kap. 5. Vurderingen er gjort ut fra tabell (figur 2.5) vist under.

Figur 2.5: Tabell for vurdering av påvirkning for kulturminner/kulturmiljø	
Konsekvensgrad	Kriterier for samlet vurdering
Kritisk negativ konsekvens	Tiltaket medfører kritisk skade på kulturmiljø innenfor influensområdet. Brukes kun for områder med registreringskategorier som er gitt stor eller svært stor verdi, og med konsekvensgrad svært alvorlig konsekvens.
Svært stor negativ konsekvens	Tiltaket medfører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø. Brukes kun for områder med registreringskategorier som er gitt stor eller svært stor verdi, og med konsekvensgrad alvorlig eller svært alvorlig konsekvens
Stor negativ konsekvens	Tiltaket medfører stor konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet.
Middels negativ konsekvens	Tiltaket medfører middels konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet.
Noe negativ konsekvens	Tiltaket medfører noe konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet. Lite konflikt med kulturmiljø innenfor influensområdet.
Ubetydelig konsekvens	Tiltaket vil ikke medføre vesentlige endringer for kulturmiljøet i 0-alternativet.
Positiv konsekvens	Benyttes i områder som er gitt ubetydelig eller noe verdi som får noe eller middels verdiøkning som følge av tiltaket. Tiltaket/alternativet er en forbedring for kulturmiljø i forhold til 0-alternativet.
Stor positiv konsekvens	Benyttes i områder som er gitt ubetydelig eller noe verdi som får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket. Stor forbedring for kulturmiljø i forhold til 0-alternativet.

3. Verdi

3.1. Funn i utredningsområdet

I kart under vises alle registrerte og påviste kulturminner og kulturmiljø i utredningsområdet. Påviste kulturminner med frednings-/eller verneverdi er gitt et nr. og beskrives i påfølgende tekst. En del enkeltminner er samlet og beskrevet som del av et kulturmiljø. Det har ikke vært rom for en detaljert vurdering av alle SEFRAK-bygg.

Figur 3.1: Kartet viser påviste kulturminner og kulturmiljø innenfor utredningsområdet.

1. Kulturminnefelt (kulturmiljø), Skedsmo

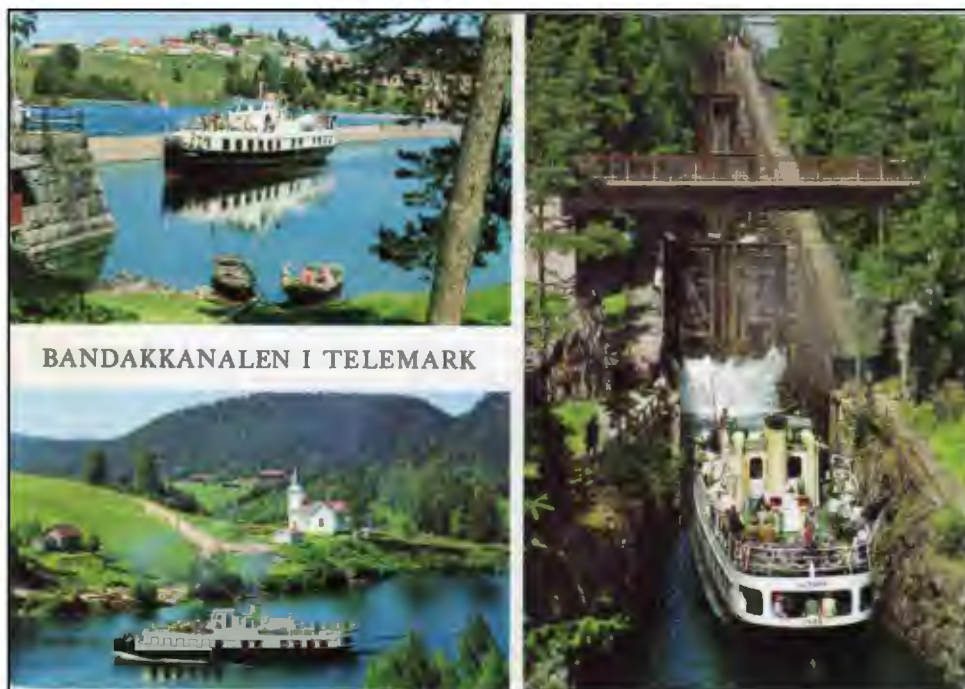
Innenfor området ligger en rekke kulturminner som er automatisk fredet etter kulturminneloven; flere gravfelt fra jernalder, gamle vegfar (jernalder/middelalder), fangstlokalitet (jernalder/middelalder), kullfremstillingsanlegg, tjærebrenningsanlegg fra etterreformatorisk tid, og mulig slagslette. Alt vitner om at området er benyttet gjennom svært lange tider.

2. Telemarkskanalen, Bandakkanalen

Vann og vassdrag har alltid vært en forutsetning for menneskers bosetningsmønster og næringsvirksomhet. Ideer om kanalisering av Skiensvassdraget var kjent allerede på begynnelsen av 1800-tallet, men arbeidet startet ikke opp før i 1854. I 1861 sto Norsjø-Skien-kanalen ferdig. I 1886 bevilget Stortinget midler til videre utbygging av kanalen, fra Ulefoss (Norsjø) til Dalen. Denne ble kalt Bandakkanalen. Arbeidet startet i 1887, og i 1892 ble Bandakkanalen åpnet. Med dette var Telemarkskanalen et faktum, og man kunne seile fra Skien i øst, til Dalen i vest. En seilas på 105 km og 18 sluser. I dag er dette en turistattraksjon.

Bygging av kanalen og dammene sikret minstevannføring for båttrafikken, og lettet dermed muligheten for lokal rutetrafikk og transport av både folk og industrivarer. Dammene sikret også flomregulering og vannkraft til sagbrukene, og etter hvert også til kraftverkene.

I 2017 ble Bandakkanalen fredet. Med sine 15 sluser og en samlet løftehøyde på 57 meter, er Bandakkanalen det største anlegget i sitt slag i Norge. Kanalen er godt bevart, har høy autentisitet, og stor kunnskaps- og opplevelsesverdi. Innenfor influensområdet til Vindsås ligger ett sluseanlegg, Ulefoss sluser. Dette er ikke bygd om eller modernisert etter at det ble åpnet. Ulefoss sluser løfter båtene forbi Ulefossen. Sluseanlegget har tre kamre og en løftehøyde på 10,7 meter. Veggene i slusekamrene er bygd av tilhogd naturstein.

Figur 3.2: Postkort laget og utgitt av Mittet & co. Bandakkanalen i Telemark.

3. Lanna

Fra 1847 til 1852 ble det anlagt ny vei mellom Ulefoss og Strengen, og denne gikk langs Lanna ved Eidselva. Dette har siden da vært hovedveiforbindelsen mellom Ulefoss og Lunde. Fra midten av 1800-tallet begynte det å vokse fram et sterkt næringsliv på Lanna. Dette skjøt fart da Bandakkanalen var utbygget og rutebåttrafikken startet rundt 1890. Tomter ble utleid og solgt fra Tvara- og Heisholt-gårdene, og Lanna ble den første sentrumsdannelsen på Ulefoss. Her finner vi i dag en karakteristisk husrekke.

En del av husene ble flytta til Lanna fra omkringliggende steder, men også mange nye bygninger ble satt opp. Husene langs Lanna fikk dermed forskjellige stilarter. Her finner vi bygninger i sen-empire med klassiske forbilder, jugendstil, sveitserstil og funkisstil. Noen hus har lånt fra flere stilarter. Siden de fleste husene er fra rundt 1900, eller ble endret på den tiden, er sveitserstilen dominerende.

De fleste bolighusene ble oppført med butikklokaler eller verksteder i første etasje. Her var byggmestere, snekkerverksteder, skomakere, skreddere, malere, garveri, pølsemaker, bakere, vaskerier, leger, tannleger, salmaker, urmakere, apotek, fotografer, vognmakere,

meieri, flere dagligvarebutikker og mye mer. Her var også skoler og Folkets Hus, «Arbeider'n», med kino og forsamlingslokale.

Lannas storhetstid var årene mellom 1890 og 1920. Etter den tid gikk mye av transporten over på jernbane, og trafikken på kanalen avtok. På 1950- og 60tallet begynte virksomhetene å forflytte seg gradvis fra Lanna i retning Ringsevja, der Ulefoss sentrum er i dag.

Figur 3.3: Lanna, sett fra Ulefoss sluser/Telemarkskanalen.

4. Ulefoss hovedgård

Ulefos Hovedgård ligger på en høyde over Eidselva, nordvest for sentrum i Ulefoss. Mot sør er det utsikt ned til Lille Ulefos, og mot øst ligger jernverket. Nord for hovedbygningen ligger driftsbygningen med høyt klokketårn, låve og museumsdel i lukket firkant. Sør og øst for hovedbygningen ligger terrassehage og park i engelsk stil.

Hovedgården ble bygget som en sommerresident for familien Aall og stod ferdig i 1807 og virket som familien Aalls hjem helt til 2007. Det er flere lag med historie i hvert rom, som ble inntredet for å imponere besøkende. Hovedbygningen er i empirestil. I dette bygget har det blitt holdt selskaper og møter som har påvirket Norges historie.

Figur 3.4: Ulefoss hovedgård.

5. Holden gård

Holden gård ligger midt i Ulefoss, med jernverket og Eidselva/kanalen mot nord, og Holla kirke og sentrum mot sør. Hovedbygningen ble tegnet av arkitekt Hother Bøttger i 1856, for Severin Diderik Cappelen og er oppført i stein. Severin Diderik Cappelen var eier av jernverket på Ulefoss og far til Diderik Cappelen, som i 1900 ble utnevnt til kammerherre ved det norske hoff.

Hovedbygningen på Holden ble fredet i 1960 og er omgitt av en park i landskapsstil. Parken har status som naturreservat.

Figur 3.5: Holden gård, fotografert et sted mellom 1880 og 1890.

6. Holla kirkeruin

Holla kirkeruin er restene etter en romansk steinkirke hvor kun deler av skipet er bevart. Kirka hadde et rektangulært skip og et smalere, tilnærmet kvadratisk kor, og var viet Maria. Bygningsrestene kan dateres tilbake til 1100-1250, og fra slutten av 1600-tallet var kirken eid av Holden/Ulefoss jernverk. En ny kirke ble bygd lenger nede i bygda og tatt i bruk i 1867, og middelalderkirken ble revet i 1878.

Noen titalls meter nord for kirkeruinen ligger rester av et gravfelt. Rundt i området ligger også flere andre gravhauger, de fleste fra jernalder. Disse er altså eldre enn kirkeruinen, og vitner og bruk av området i svært lang tid.

Figur 3.6: Holla kirkeruin.

7. Austre Nuke

Oppe på toppen av Austre Nuke, ligger en registrert gravrøys fra bronsealder (askeladden.ra.no). Røysa har oval form, med mål ca. 8x13 meter og ca. 1,5 meter høy. Direkte nord for røysa er det satt opp en lav bautastein som trolig kommer fra røysa. Det knytter seg noe usikkerhet til om røysa virkelig er en gravhaug.

Oppe på røysa, står også restene av et gammelt fastmerke, et trigonometrisk punkt. Dette er merker som ble brukt i geografisk oppmåling, og Statens Kartverk har siden 1950-tallet hatt ansvaret for fastmerkenettet i Norge. På Austre Nuke ble det bygget et høyt tårn i tre for å heve fastmerket over tretoppene, slik at det ble synlig fra andre punkter i nettet. Tårnet er om lag 10 meter høyt. I dag har GPSen i stor grad tatt over funksjonen de gamle fastmerkene hadde. Derfor står mange og forfaller, deriblant denne på Austre Nuke. Fastmerkene, og kunnskapen om dem, representerer imidlertid oppmålingsteknologien fra forrige århundre, og er således et kulturminne som oppfyller flere av de kriterier Riksantikvaren legger til grunn for verdisetting av kulturminner (vedlegg 1).

Figur 3.7: På toppen av Austre Nuke er det registrert en gravrøys fra bronsealder. På toppen av denne står et trigonometrisk punkt.

Foto: Anja Ø. Ryen, 2024

8. Vegfar

Den registrerte vegstrekningen er sannsynligvis en del av en gammel ferdselsveg mellom Espedalen og Grini. Veger er oppbygd av bruddstein, og følger tildels ett juv oppover dalen. Ved befaring til Nonsås, gikk vi også på en lignende vegstrekning, og dette kan være en del av det samme gamle vegsystemet.

Figur 3.8: Gammelt vegfar ved Nonsås.

Foto: Anja Ø. Ryen, 2024

9. Landsmarka, kulturlandskap

Landsmarka er et godt ivaretatt kulturlandskap med småbruk og dyrkamark. Her ligger også Landsmarka kirke fra 1895. Det var sognepresten som tok initiativet til kirka fordi denne lille skogsbygda hadde svært lang vei til de nærmeste kirkene i Lunde og Ulefoss. Den var blant de første kirkene i dragestil som ble utviklet i løpet av 1880-årene, men har aldri hatt stilens karakteristiske dragehoder på gavlspissene. I dag har kirka vernestatus listeført. Kirketomta ble gitt av bygdas store grunneier, kammerherre Cappelen. Lokal tradisjon hevder at tomten som har vidt utsyn over skogområdene mot vest, er en gammel tingplass. Dette faller godt sammen med at de i området er funnet svært mange gravhauger fra jernalder. Det ligger også en Bygdeborg, et forsvarsanlegg fra jernalder, ved Grinitjønn like vest for Landsmarka. Dette gir landskapet tidsdybde.

10. Stallane

Stallane er et populært turmål i Nukedalen. Her står ei gammel skogsarbeiderkoie, og er den siste i området hvor koie og stall er kombinert i samme bygning. Koia ble restaurert i 2019 av en dugnadsgjeng i historielaget. Stedet er brukt mye som turmål (jfr fagrapport friluftsliv).

Figur 3.9:
Skogsarbeiderkoia ved
Stallane.
Foto: Anja Ø. Ryen

11. Bjørnestille

Bjørnestille er en skytestilling for bjørn. Denne er godt synlig, og ligger ved Svartedalsvegen på Gampelegga, ca 10 m fra veien. Skytestillinga er rekonstruert. Johannes Johannessen Heisholt (1816-1900) skjøt to bjørner her tidlig i 1860-åra. Historien forteller at en gammel hest fikk ende sine dager her en høstdag. Derfor navnet «Gampeleggåsen». Gampen ble steinet ned, og det ble felt trær og stokker som ble lagt på. Neste vår når åten begynte å lukte råttent, startet jakten på bjørn.

Figur 3.10: Bjørnestille.
Foto: Anja Ø. Ryen

12. Urne-steinen

Grensesteinene er satt opp som siste stein for flere rette, kileformede skogeiendommer. Disse ble sannsynligvis satt opp på 1600-tallet, og er fortsatt gjeldene for en rekke skogeiendommer.

Det er vanlig at endestaven noe større enn de andre grensesteinene i området. De andre grensesteinene her består av en stor flat stein satt på ende for å vise retningen (Viserstein) og en mindre stein på hver side (Vitner). Endestaven kalles "Urne-steinen" og skal ha navn etter Eiler eller Sivert Urne som begge var lensherrer i Bratsberg (Telemark) på 1600-tallet. Urne-steinen er nevnt i flere grensetvister og deleganger på 1700-tallet. Steinen ligger ved nordenden av Siljutjenn (gml Seljetjenn), ved foten av Hestefjell.

Figur 3.11: Foto:
Kulturminnesøk, Kai Ove
Bjerkelund

13. Bebyggelsesområde vest for Øvre Stavsjø (kulturmiljø)

Innenfor området vest for Øvre Stavsjø, mot Brennbu og Hollaseter, er det flere interessante nyere tids kulturminner. Her finnes landbruksbebyggelse, men også en vedtaksfredet jaktbu (Brennbu) og ruinene etter en skolebygning.

Figur 3.12: Jaktbu på Brennbu
antas å være bygget i 1810 til
eieren av Holden Jernverk, baron
Eggert (Aga) Løvenskiold. Han
var bosatt på Ulefoss fra 1812-
1828, og var en ivrig jeger.
Jaktbua er vedtaksfredet. Foto:
Kulturminnesøk, Kai Ove
Bjerkelund

14. Muren, bygdeborg

Bygdeborger er steinsatte forsvarsverk fra forhistorisk tid, som oftest anlagt på strategiske steder som var lette å forsvare og vanskelige å angripe. Bygdeborger kan i dag gjenkjennes som steinrøyser eller murrester langs kanten på bratte knauser og åser, ofte anlagt på høyder som også var naturlig forsvart av bratte skrenter, myrer eller tjern. Rundt Nome er det flere registrerte Bygdeborger på strategiske steder.

Bygdeborgen på Muren er datert bronsealder, og er svært godt synlig.

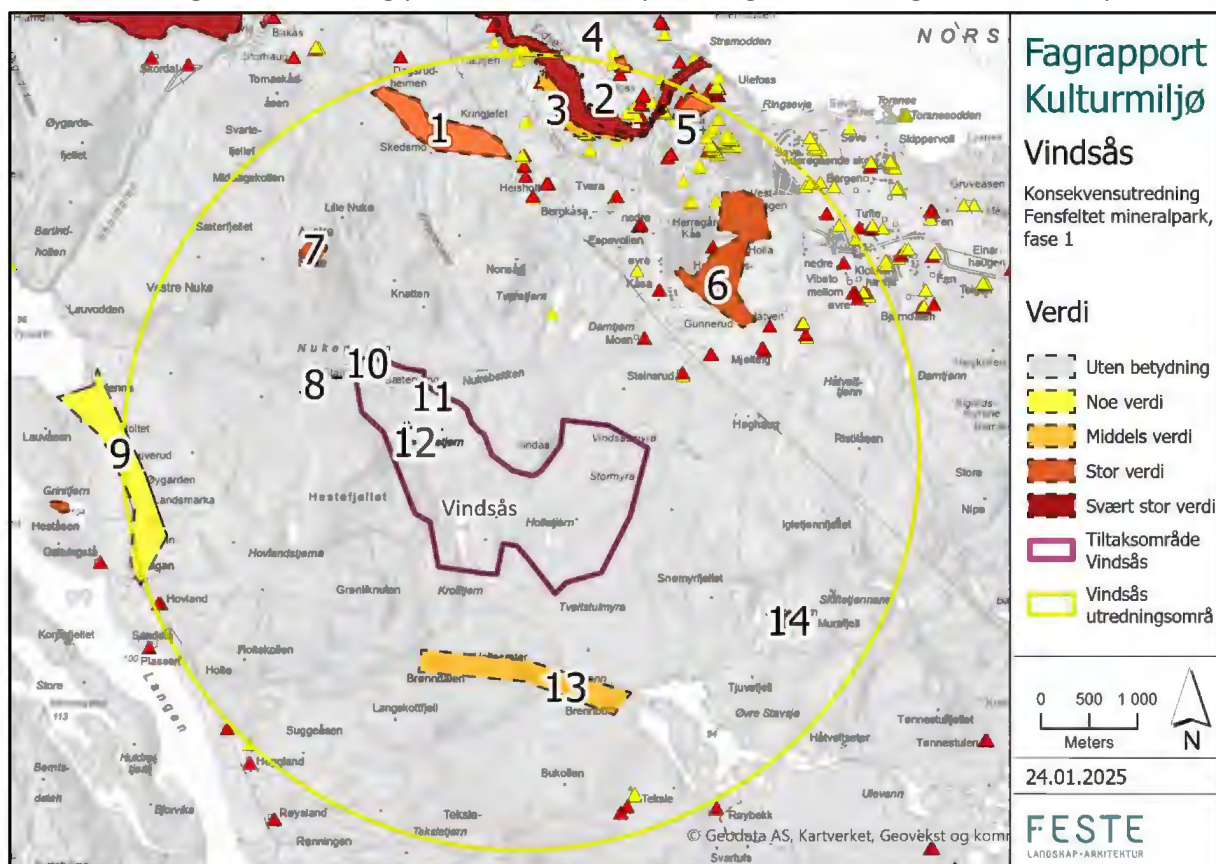
Figur 3.13: Bygdeborg på Muren fra bronsealder.
Foto: Kulturminnesøk, Kai Ove Bjerkelund

3.2. Verdivurdering

I kart under er påviste kulturminner og kulturmiljø i utredningsområdet verdivurdert.

Riksantikvarens liste for verdivurdering og verdisetting (vedlegg 1) er benyttet.

Verdivurderingen baserer seg på beskrivelse i kap. 3.1, og kriterier i figur 2.1 vist i kap. 2.2.1.

Figur 3.14: Kartet viser verdivurdering av påviste kulturmiljø innenfor utredningsområdet.

1. Kulturminnefelt, Skedsmo:	Stor verdi
2. Telemarkskanalen:	Svært stor verdi
3. Lanna:	Middels verdi
4. Ulefoss hovedgård:	Stor verdi
5. Holden gård:	Stor verdi
6. Holla kirkeruin:	Stor verdi
7. Austre Nuke:	Middels verdi
8. Vegfar:	Middels verdi
9. Landsmarka:	Middels verdi
10. Stallane:	Noe verdi
11. Bjørnестille:	Noe verdi
12. Urne-stenen:	Noe verdi
13. Bebyggelsesområde vest for Øvre Stavsjo (kulturmiljø):	Middels verdi
14. Muren, bygdeborg:	Stor verdi

3.3. Usikkerhet i funn og verdisetting

Usikkerheten i kunnskapsgrunnlaget knytter seg i hovedsak til at påviste funn langt på vei er sporadiske og tilfeldige. Det vurderes som et stort potensial for å finne flere automatisk fredete kulturminner ved Vindsås dersom systematisk befaring gjennomføres. Hvor verdifulle eventuelle nye funn er, er ut fra dagens kunnskapsgrunnlag umulig å si.

4. Påvirkning

Beskrivelse og verdivurdering i forrige kapittel ligger til grunn for en vurdering i dette kapittelet av om, og i hvor stor grad, tiltaket vil påvirke de enkelte funn. Det er på et overordna nivå ofte vanskelig å si noe konkret om påvirkning. Dette er også bemerket i metodebeskrivelsen i M-1941. Det er likevel gjort ut fra den kunnskapen vi faktisk har. Vurderingene følger kriterier i påvirkningstabell (figur 2.2) vist i kap. 2.2.2.

Vurdering av tiltakets påvirkning følger samme nr. som vist i figur 3.1 og 3.14.

4.1. Tiltakets påvirkning av kulturmiljø

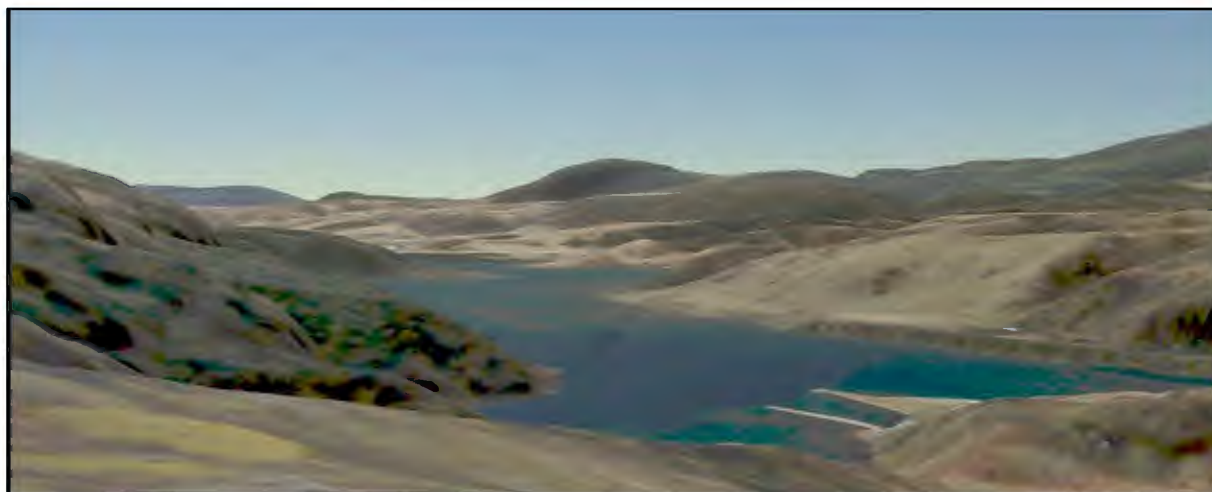
1. Kulturminnefelt, Skedsmo

Områdene blir ikke omfattet av direkte inngrep. Synligheten fra området er også svært begrenset. Det kan ikke sies å være noen direkte nærvirkning av tiltaket. Påvirkningen er derfor ubetydelig.

2. Telemarkskanalen (Bandakkanalen)

Tiltaket vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag i Telemarkskanalen. Store deler av Telemarkskanalen ligger utenfor utredningsområdet, men vi har likevel undersøkt synligheten fra flere punkter. Det synes ikke som om tiltaket blir synlig fra Bandakkanalen, og i så fall på kun svært få plasser i liten grad. Det vises et eksempel bilde fra 3D-modell ved Eidsfoss sluser.

Figur 4.1: Synlighet fra Telemarkskanalen ved vokterboligen ved Eidsfoss sluser. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2. I bildet er situasjonen vist uten skog for å illustrere maks mulig synlighet. Vi ser at tiltaket likevel ikke blir synlig fra kulturminnet.

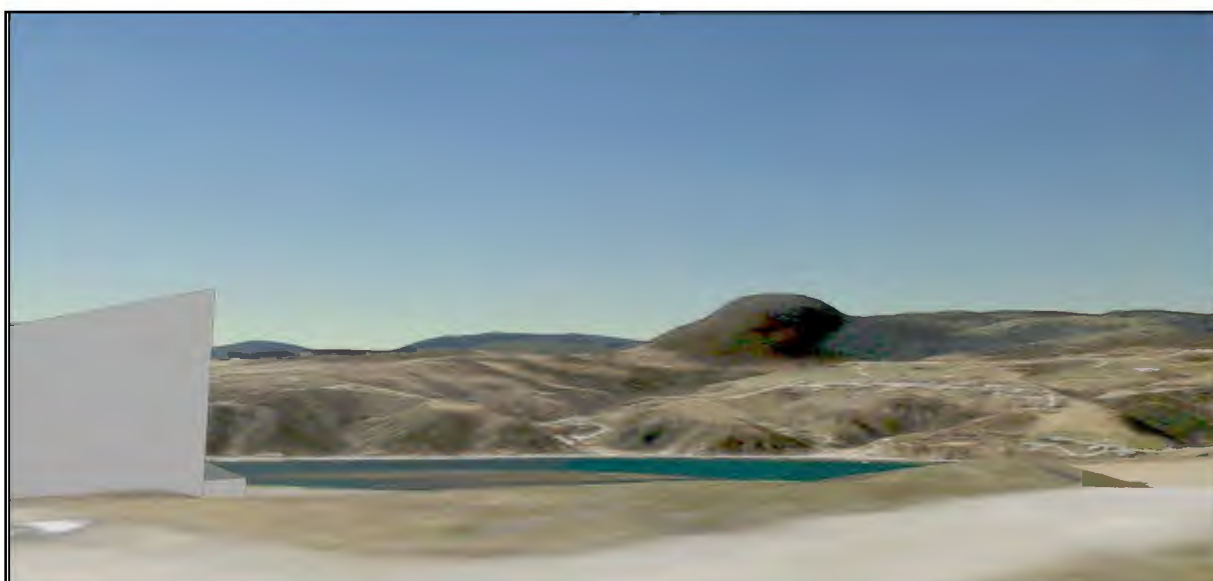
3. Lanna

Kulturmiljøet ligger i hovedsak inn under åsen, og vil derfor ikke få visuell kontakt med tiltaket. Påvirkning vurderes derfor til ubetydelig.

4. Ulefoss hovedgård

Tiltaket vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag, og blir heller ikke synlig fra Ulefoss hovedgård. Dette kommer fram av 3D-bilde under. Påvirkningen vurderes derfor til ubetydelig.

Figur 4.2: Synlighet fra Ulefoss hovedgård. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2. I bildet er situasjonen vist uten skog for å illustrere maks mulig synlighet. Vi ser at tiltaket likevel ikke blir synlig fra kulturminnet.

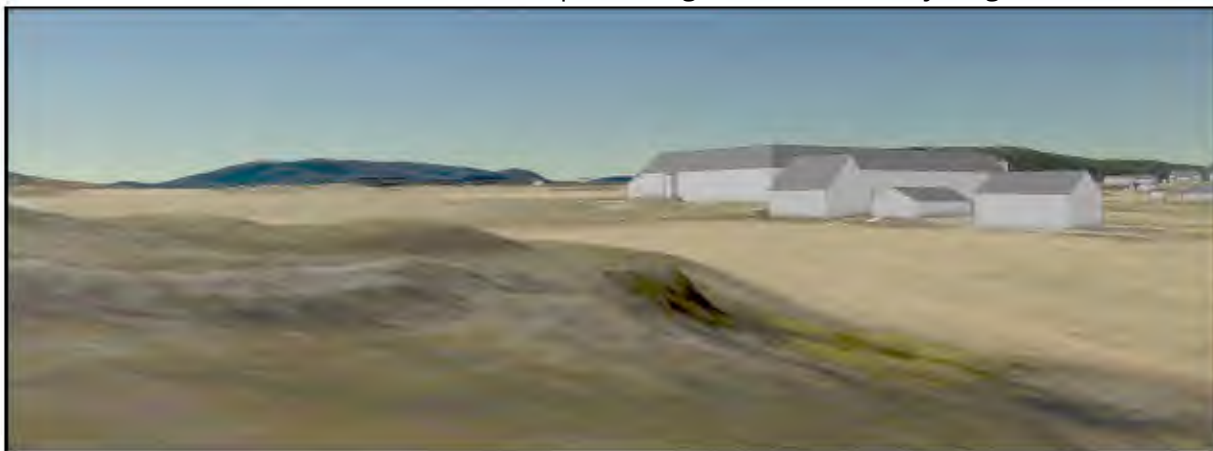
5. Holden gård

Tiltaket vil ikke påvirke kulturminnet nevneverdig, og påvirkning vurderes derfor til ubetydelig.

6. Holla kirkeruin

Tiltaket vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag, og blir heller ikke synlig fra kirkeruinen. Derfor vurderes den samlede påvirkningen til å være ubetydelig.

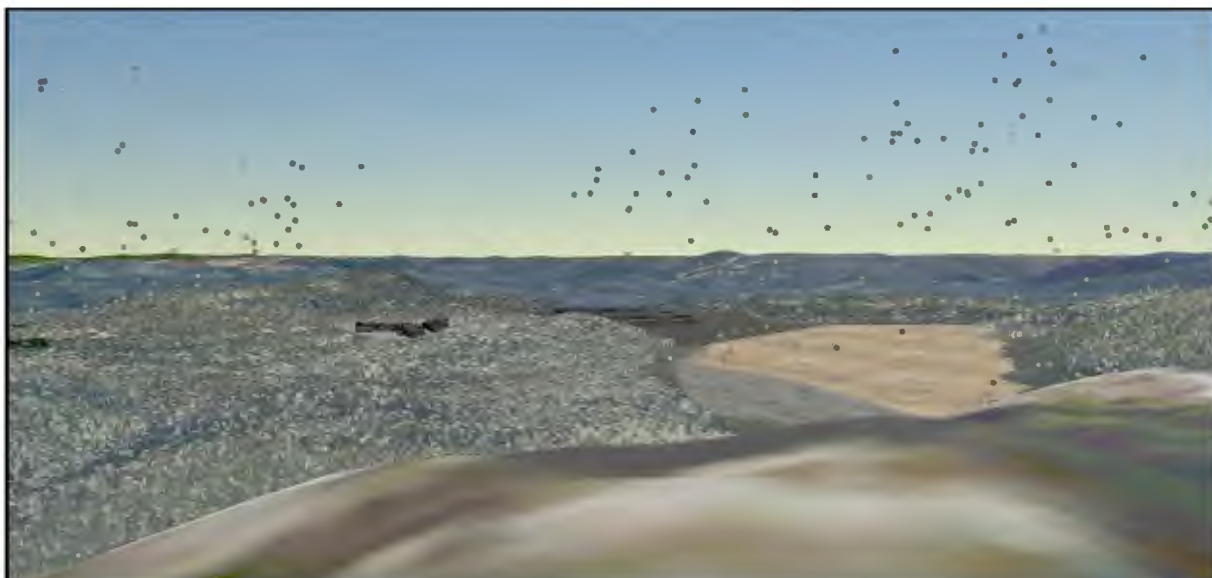

Figur 4.3: Synlighet fra Holla kirkegård. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2. I bildet er situasjonen vist uten skog for å illustrere maks mulig synlighet. Vi ser at tiltaket likevel ikke blir synlig fra kulturminnet.

7. Austre Nuke

Selve toppen blir ikke direkte berørt ved arealbeslag, men omgivelsene til den i dag markerte toppen med utsikt, blir endret. Landskapet blir mindre lesbart, og verdien til kulturminnet blir noe forringet/forringet. Turvegnettet, og slik sett opplevelsesverdien fra nord, blir bevart.

Figur 4.4: Synlighet fra Austre Nuke. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2. I bildet er situasjonen vist med skog, og denne er med på å skjeme noe mot tiltaket. Den store flaten vist med beige farge skal illustrere finmassedeponiet. Grovmassedeponi og industriområder ses i bakgrunnen.

8. Vegfar

Den påviste ferdselsvegen ligger delvis innenfor tiltaksområdet, og vil derfor bli ødelagt. Andre deler av vegfare, som ble observert ved befaring i områdene, blir liggende utenfor tiltaksområdet og derfor ikke direkte berørt. Lesbarheten til vegfare forringet da sammenhengene med landskapet forsvinner. Påvirkning vurderes derfor til at vegfare blir forringet/opp mot sterkt forringet.

9. Landsmarka

Landsmarka blir liggende nedenunder tiltaket, og kulturlandskapet vil i ubetydelig grad bli påvirket.

10. Stallane

Stallane blir liggende innenfor tiltaksområdet Vindsås, og blir derfor ødelagt/borte. Påvirkningen blir derfor sterkt forringet.

11. Bjørnестille, skytestilling

Bjørnестille blir liggende innenfor tiltaksområdet Vindsås, og blir derfor ødelagt/borte. Påvirkningen blir derfor sterkt forringet.

12. Urne-stein, grensemarkering

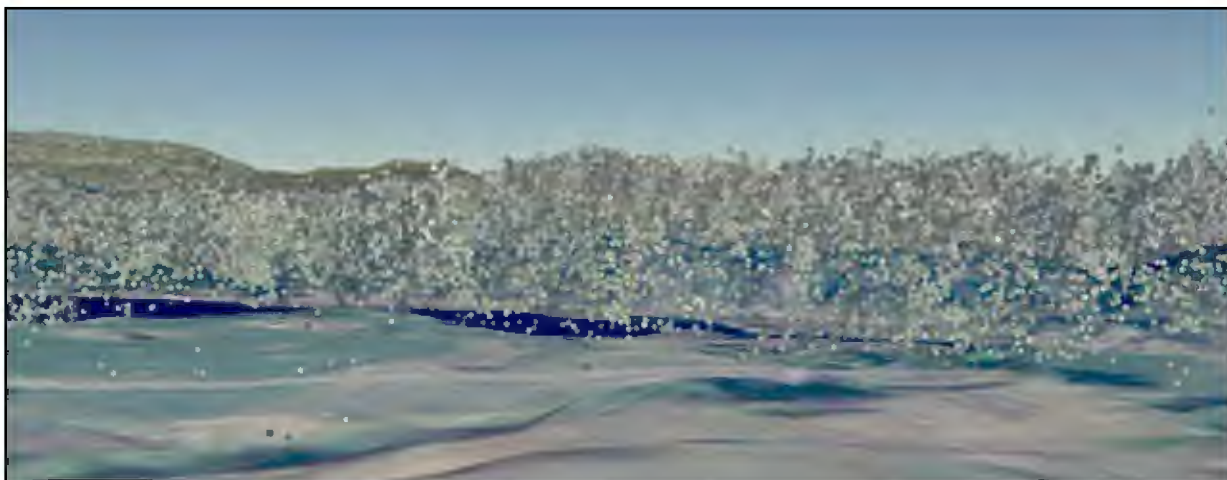
Urne-steinen blir liggende innenfor tiltaksområdet Vindsås, og blir derfor ødelagt/borte. Påvirkningen blir derfor sterkt forringet.

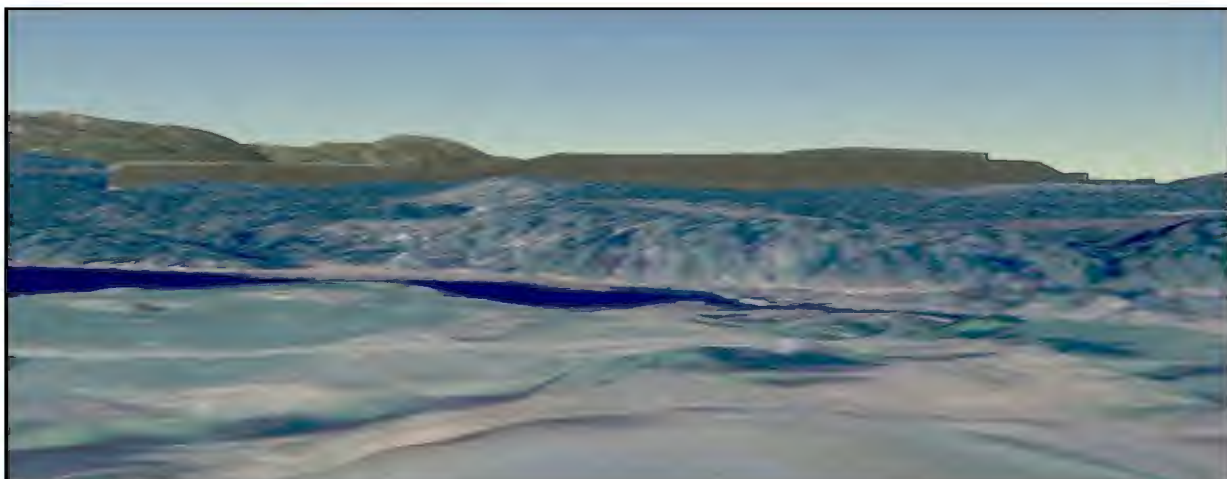
13. Bebyggelsesområde vest for Øvre Stavsjo (kulturmiljø)

Tiltaket vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag i kulturlandskapet, men tiltaket vil komme til å bli svært godt synlig og tilstedeværende fra blant annet den freda jaktbua ved Brennbu. Den visuelle påvirkningen er tilstede, og dersom skogen hogges blir den betydelig. Påvirkningen av kulturminnet blir derfor vurdert som noe forringet/forringet. Konsekvensen

er satt etter en vurdering av et realistisk scenario hvor noe skog blir hugget, men det ikke er snauhogst slik som figur 4.6 viser. En slik snauhogst vurderes ikke som sannsynlig.

Figur 4.5: Synlighet fra den freda jaktbua Brennbu innenfor det avmerka kulturmiljøet med flere verdifulle bygninger og kulturlandskap. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2, og med skog. Tiltaket kan ses, og uten skog blir det dominerende (se bilde under). Skogen er derfor særlig viktig for å redusere og vil endre landskapet omkring kulturminnet betydelig.

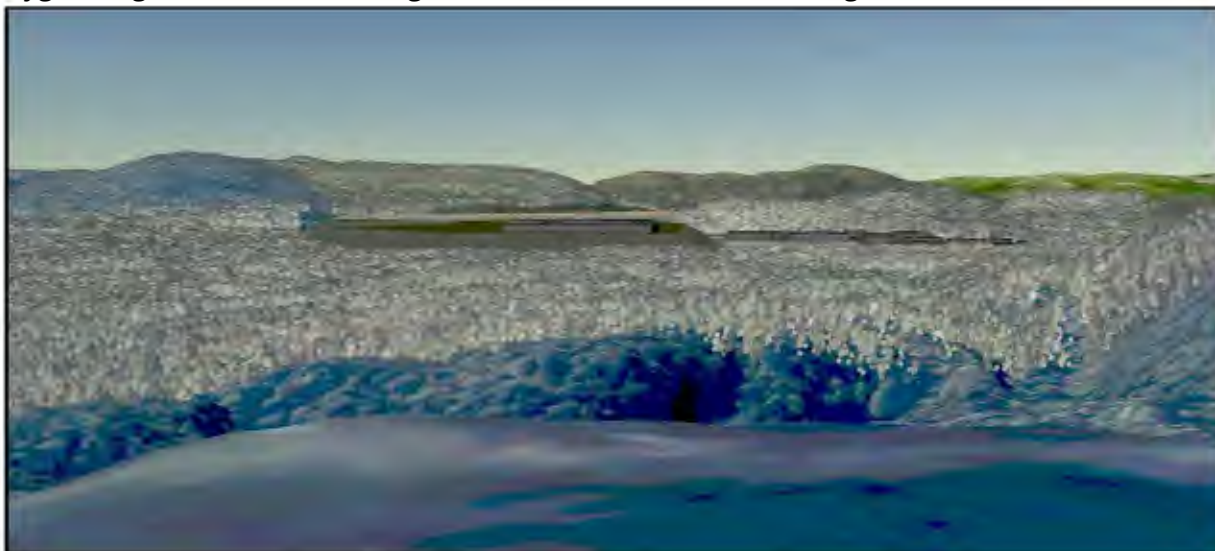

Figur 4.6: Synlighet fra den freda jaktbua Brennbu innenfor det avmerka kulturmiljøet med flere verdifulle bygninger og kulturlandskap. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2, og uten skog. Vi tar med denne illustrasjonen for å vise hvor viktig det er her at skogen ivaretas for skjerming. Illustrasjonen viser skråninger og demninger for massedeponi.

14. Muren, bygdeborg

Tiltaket vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag, men vil i stor grad påvirke bygdeborgen visuelt. Påvirkningen blir derfor vurdert som forringet.

Figur 4.6: Synlighet fra Muren. Illustrasjonsbildet er hentet fra 3D-modell tilknyttet grunnlagsdokument Synlighet. Tiltaket er vist som beskrevet i denne rapportens kap. 1.2. I bildet er situasjonen vist med skog, og denne er med på å skjerme noe mot tiltaket, men det vil likevel bli dominerende i opplevelsen.

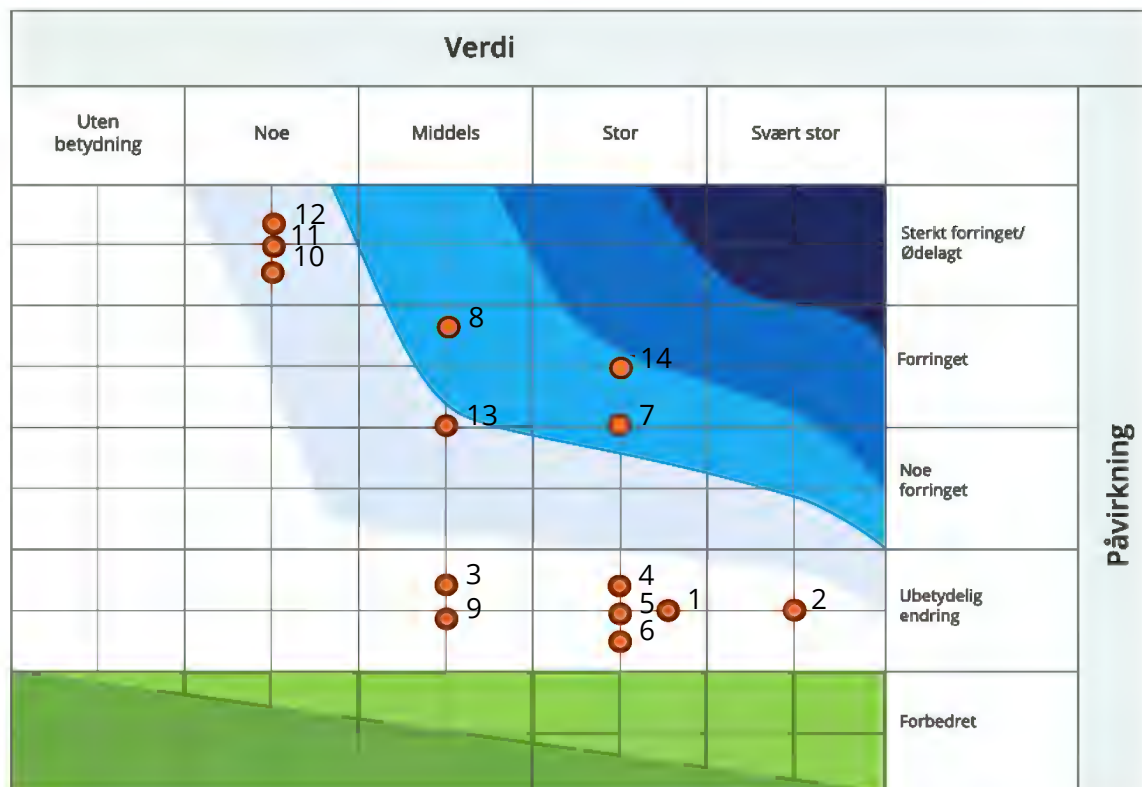
4.2. Usikkerhet i påvirkningsgrad

Den største usikkerheten er mangel på kunnskap. Vi vet hverken akkurat hvordan tiltaket blir, eller ikke minst hvordan infrastruktur til/fra blir. Vi har utredet påvirkning ut fra det kunnskapsgrunnlaget vi faktisk har, og ut fra det definerte scenariet beskrevet i kap. 1.2.

5. Konsekvens

5.1. Vurdering av konsekvenser

Påviste funn er beskrevet i kap. 3.1, og verdivurdert i kap. 3.2. Tiltakets påvirkning er beskrevet i kap. 4.1. I figur 5.1 under, er vurderingenes resultater satt inn i vifte. Dette gir en konsekvens av tiltaket for de enkelte kulturminnene/kulturmiljø.

Figur 5.1: Konsekvensvifte

Funn 1, Kulturminnefelt Skedsmo, er verdivurdert til Stor

Funn 1, Kulturminnefelt Skedsmo, er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 1 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 2, Bandakkanalen med sluseanlegg, er verdivurdert til Svært stor

Funn 2, Bandakkanalen med sluseanlegg, er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 2 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 3, Lanna, er verdivurdert til Middels

Funn 3, Lanna, er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 3 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 4, Ulefoss hovedgård, er verdivurdert til Stor

Funn 4, Ulefoss hovedgård, er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 4 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 5, Holden gård, er verdivurdert til Stor

Funn 5, Holden gård, er vurdert til at påvirkningen er Ubetydelig endring

Funn 5 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 6, Holla kirkeruin, er verdivurdert til Stor

Funn 6, Holla kirkeruin, er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 6 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 7, Austre Nuke, er verdivurdert til Stor

Funn 7, Austre Nuke, er vurdert til påvirkning er Noe forringet/Forringet

Funn er plassert inn i konsekvensvifte under Betydelig konsekvens (- -)

Funn 8, Vegfar, er verdivurdert til Middels

Funn 8, Vegfar, er vurdert til påvirkning Forringet/Sterkt forringet

Funn 8 er plassert inn i konsekvensvifte under Betydelig konsekvens (- -)

Funn 9, Landsmarka, er verdivurdert til Middels

Funn 9, Landsmarka er vurdert til påvirkning Ubetydelig endring

Funn 9 er plassert inn i konsekvensvifte under Ubetydelig konsekvens (0)

Funn 10, Stallane, verdivurdert til Noe

Funn 10, Stallane, er vurdert til påvirkning Sterkt forringet/ødelagt

Funn 10 er plassert inn i konsekvensvifte under Noe konsekvens (-)

Funn 11, Bjørnestille, verdivurdert til Noe

Funn 11, Bjørnestille, er vurdert til påvirkning Sterkt forringet/ødelagt

Funn 11 er plassert inn i konsekvensvifte under Noe konsekvens (-)

Funn 12, Urne-steinen, er verdivurdert til Noe

Funn 12, Urne-steinen, er vurdert til påvirkning Sterkt forringet/ødelagt

Funn 12 er plassert inn i konsekvensvifte under Noe konsekvens (-)

Funn 13, Bebyggelsesområde vest for Øvre Stavsjø (kulturmiljø), er verdivurdert til Middels

Funn 13, Beb.område vest for Øvre Stavsjø, er vurdert til påvirkning Noe forringet/forringet

Funn 13 er plassert inn i konsekvensvifte under Noe konsekvens (-)

Funn 14, Bygdeborg Muren, er verdivurdert til Stor

Funn 14, Bygdeborg Muren, er vurdert til påvirkning Forringet

Funn 14 er plassert inn i konsekvensvifte under Betydelig konsekvens (- -)

5.2. Sammenstilling av konsekvens

Tiltaket vil ikke visuelt forringe den fredete Bandakkanalen. En utbygging vil medføre betydelig negativ konsekvens for kulturminnene tilknytta Austre Nuke, vegfar og Bygdeborg Muren.

Det er en rekke kulturminner fra et variert tidsbilde i Nome. Det er derfor sannsynlig at det finnes verdifulle kulturminner innenfor tiltaksområdet, som ennå ikke er registrert da det aldri har vært foretatt noen systematisk registrering av kulturminner her.

En samlet konsekvensutredning av tiltaksområde Vindsås, gir derfor en samlet vurdering «Middels negativ konsekvens» for Kulturmiljø.

Middels negativ konsekvens	Tiltaket medfører negative konsekvenser for flere verdifulle kulturminner/kulturmiljø innenfor utredningsområdet. Det er i tillegg stor usikkerhet om hva som kan finnes innenfor tiltaksområdet, da det ikke er foretatt arkeologisk registrering.
-----------------------------------	---

Figur 5.2: Utsnitt fra figur 2.5 med innskrevet samlet vurdering av konsekvens for kulturmiljø ved tiltaksgjennomføring innenfor Vindsås.

5.3. Eventuelle skadereduserende tiltak

Dersom tiltaket gjennomføres, er det lite skadereduserende tiltak som kan gjøres for de kulturminnene som befinner seg innenfor selve tiltaksområdet. Hvordan det nye industrilandskapet utformes, vil imidlertid ha stor betydning for hvor dominerende det vil bli i landskapet. Likevel vil et deponi av denne størrelsen komme til å bli synlig. Måten det blir synlig på, kan imidlertid påvirkes.

Å sette restriksjoner for hvordan skogen i randsonene til tiltaket skal drives, vil være avgjørende for å dempe tiltakets visuelle påvirkning fra flere viktige kulturmiljø. For Vindsås kommer dette spesielt fram med 3D-bildene vist i figur 4.5 og 4.6 tilknytta

Bebyggelsesområde vest for Øvre Stavsjø (kulturmiljø). Bevaring/etablering av vegetasjon må gjøres juridisk gjennom reguleringsbestemmelser for fastsatte soner, dersom man skal kunne ha styring på dette. Videre vil revegetering og god terrengforming av deponiene med grove masser, kunne dempe virkningen av synligheten av tiltaket.

Bevisst utforming, farge- og materialbruk på ny industribyggelse er også viktig.

6. Kilder

www.askeladden.ra.no/

www.kulturminnesok.no/

<https://lokalhistoriewiki.no/>

Holla prestearkiv, Statsarkivet Kongsberg.

www.telemarkskanalen.no

www.telemarkmuseum.no

Telemark fylkeskommune

Muntlige overleveringer, medvirkningsmøte, oktober 2024 i Nome kommune

Norsk Biografisk Leksikon

Verdisetting og verdivekting av kulturminner

De som registrerer kulturminner i felt vil også ofte gjøre seg tanker om verdiene til det de registrerer. For å fange opp dette på systematisk vis er det satt opp en sjekkliste som favner både hvilke verdier kulturminnene har og hvor store verdiene er. Begrepet kulturminner rommer her både enkeltminner og kulturmiljøer der enkeltminner ses i sammenheng og i større helheter.

Vi verdisetter kulturminnene

Hvilke verdier kan vi knytte til kulturminnet, hva betyr kulturminnene for oss? Verdiene kan knyttes til følgende tre forhold: Kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier, noen generelle egenskaper og sammenligning med den øvrige kulturminnebestanden.

Hvilke verdier kan vi knytte til kulturminnet?

Vi opererer med tre kategorier verdier. Kulturminnene vil ha en rekke verdier, og eksemplene under er ikke uttømmende, men viser noe av bredden av de verdier som kan være aktuelle.

I. Hvilke kunnskaper kan kulturminnet gi oss?

Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida. Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnenes opprinnelse, bruk og betydning, menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.

Eksempler på kunnskapsverdier:

- Bygningshistorie, materialhistorie, stilhistorie, teknologihistorie, håndverkshistorie, kunsthistorie, arkitekturhistorie, planhistorie
- Næringshistorie, landbrukshistorie, fiskerihistorie, industrihistorie, sosialhistorie, samferdselshistorie, idrettshistorie, krigshistorie, bosettingshistorie, utmarkshistorie
- Religionshistorie, minoritetshistorie, personalhistorie, forskningshistorie, vitenskapshistorie
- Miljøhistorie, forvaltningshistorie, vegetasjonshistorie

II. Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss?

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Mange av opplevelsesverdiene er knyttet til hvordan kulturminnene påvirker oss både som enkeltmennesker og som fellesskap.

Eksempler på opplevelsesverdier:

- Arkitektonisk verdi, kunstnerisk verdi, estetisk verdi, håndverksmessig verdi, bruks- og alderspreg, patina
- Symbolverdi, tilhørighet, identitetsverdi
- Undring, refleksjon, forbløffelse, gjenkjennelse, nysgjerrighet, sinne

III. Hva kan vi bruke kulturminnet til?

Kulturminnene kan knyttes til videreføring av dagens bruk og danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk, der verdiene både kan ivaretas og økes. Verdiene kan imidlertid også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

- Økonomisk verdi, ressursverdi, næringsverdi, utviklingsverdi, formidlingsverdi, pedagogisk verdi, museal verdi, tilgjengelighet.

Hvilke egenskaper kan bidra til å kjennetegne kulturminnet?

Egenskapene representerer mer allmenne forhold som kan knyttes til alle typer kulturminner. Lista under er ikke uttømmende, men den kan brukes som en idéliste.

- **Alder, tidsdybde og kontinuitet:** Hvor gammelt er kulturminnet eller kulturmiljøet? Viser det utvikling gjennom flere epoker og historiske sammenhenger?
- **Autentisitet og opprinnelighet:** Autentisitet må alltid relateres til noe, som materialbruk, stilart, byggemåte eller tid. Er det opprinnelige eller nye materialer? Er de gamle teknikkene brukt? Er kulturminnet så gammelt som det påstås at det er?
- **Mangfold og variasjon:** Representerer kulturminnet ulike former og funksjoner, ulike epoker og et mangfold av historier, jfr. listen over kunnskapsverdier?
- **Sammenheng og helhet:** Hvilke sammenhenger og helheter inngår kulturminnet i? Rommer kulturmiljøet ulike sammenhenger knyttet til tema som tid, etnisitet eller funksjonelle systemer?
- **Dynamikk og endring:** Er kulturminnet eller kulturmiljøet preget av ulike typer dynamikk, løpende endringer og sterke endringskrefter?
- **Brudd og kontrast:** Representerer kulturminnet eller kulturmiljøet brudd eller kontrast i forhold til tema som form eller funksjon, kontinuitet eller etnisitet, håndverksteknikk eller materialbruk?
- **Lesbarhet og tydelighet:** Representerer kulturminnet eller kulturmiljøet historie på en særlig tydelig og pedagogisk måte eller særlig store og intense opplevelser?
- **Egnethet:** Har kulturminnet eller kulturmiljøet god funksjonalitet i forhold til dagens situasjon og bruk. Er det godt vedlikeholdt slik det framstår i dag?
- **Anvendbarhet:** Har kulturminnet eller kulturmiljøet stabilt brukspotensial over tid, er det egnet for endret eller eventuelt ny bruk i framtida?
- **Sårbarhet og tålegrenser:** Er kulturminnet eller kulturmiljøet sårbart for inngrep og endringer, eller har det høye tålegrenser?
- **Interaksjon natur-kultur:** Viser kulturminnet eller kulturmiljøet samspillet mellom natur og kultur på en særlig god måte? Gjelder dette bygging eller lokalisering av bygninger og anlegg, ressurs- eller arealbruk?

Hva kjennetegner kulturminnet sammenlignet med andre kulturminner?

Begrepene sjeldenhet og representativitet er sentrale i kulturminnepolitikken der et viktig mål er å bevare et representativt utvalg kulturminner. Arbeidet med å sammenligne kulturminner er ofte avgjørende i verdisettingsarbeidet – enkelt der det er få kulturminner, men krevende for kulturminner det er mange av. Det er en utfordring å etablere en tilfredsstillende bestandskunnskap:

- Er kulturminnet sjeldent av opprinnelse eller er det blitt sjeldent som resultat av historiens tilfeldige eller planmessige utvelgelse?
- Er det representativt for noe som var vanlig i fortid eller som er vanlig i nåtid?

Vi vekter verdiene

Hvor store er verdiene, hvor mye betyr kulturminnene for oss? Vekting av verdiene vil hjelpe oss til å avgjøre betydningen av dem. Til dette bruker vi et sett kriterier. Den avsluttende vektingen innebærer en vurdering både av om kulturminnet eller kulturmiljøet oppfyller kriteriene og hvor mye hvert kriterium teller. Dette hjelper oss til å avgjøre om kulturminnet er av liten, middels, stor eller svært stor verdi.

Verdisetting og vekting vil først og fremst foregå gjennom kommunalt planarbeid og lokaldemokratiske prosesser. I slike prosesser kan kommunen trekke inn andre lokale aktører, som frivillige organisasjoner, museer og eiere. Private og offentlige lokale aktører vil ofte ha klare, om ikke alltid samsvarende, oppfatninger om hva som er viktig og hvordan de ønsker å forvalte kulturarven lokalt. Det er viktig at ulike syn slipper til.

Kriteriene

Kriteriene inngår i en systematisk framgangsmåte som skal sikre en mest mulig omforent begrepsbruk og sikre innsyn og etterprøvbarehet i alle faser av arbeidet.

- Kulturminnet representerer faser med særlig betydning for historien.
- Kulturminnet er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien.
- Kulturminnet er knyttet til hendelser eller begivenheter med særlig betydning for historien.
- Kulturminnet er knyttet til personer med særlig betydning for historien.
- Kulturminnet er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (den samiske urbefolkningen, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper).
- Kulturminnet har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi.
- Kulturminnet har særlig betydning som kilde til historien der det finnes få eller ingen skriftlige kilder.
- Kulturminnet har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping.
- Kulturminnets alder og type utløser juridiske virkemidler på nasjonalt plan, se kulturminneloven.

Sjekkliste i arbeidet med verdisetting og verdivekting

Sjekklisten på neste side har som mål å vise sammenheng og arbeidsgang, og skal sikre at nødvendige forhold blir vurdert, at det blir enklere å jobbe seg fram til en konklusjon og at vurderingene som gjøres, skal være tilgjengelige og etterprøvbare.

Oversikten skal være en hjelp i vurderingsarbeidet og representerer ikke noen matematisk modell. Det vil alltid være et element av skjønn i hvordan vi vekter verdiene og bruker det avsluttende kriteriesettet. Vi anbefaler registratorene å bruke det skjematiske oppsettet til å notere reaksjoner og refleksjoner underveis i registreringsarbeidet og at kommunene lagrer dette for framtidig bruk.

Vi verdsetter kulturminnet	
Hvilke verdier kan vi knytte til kulturminnet?	
- Kunnskapsverdier	
- Opplevelsesverdier	
- Bruksverdier	
Hvilke egenskaper kjennetegner kulturminnet?	
- Alder, tidsdybde og kontinuitet	
- Autentisitet og opprinnelighet	
- Mangfold og variasjon	
- Sammenheng og helhet	
- Dynamikk og endring	
- Brudd og kontrast	
- Lesbarhet og tydelighet	
- Egnethet	
- Anvendbarhet	
- Sårbarhet og tålegrenser	
- Interaksjon natur-kultur	
Hva kjennetegner kulturminnet sammenlignet med andre kulturminner?	
- Opprinnelig sjeldent, sjeldent ved tilfeldig eller planmessig utvalg	
- Representativt for noe som er vanlig nå eller noe som var vanlig før	

Vi vakter verdiene	Liten verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
- Kulturminnet representerer faser med særlig betydning for historien/utviklingen				
- Kulturminnet er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien				
- Kulturminnet er knyttet til hendelser eller begivenheter med særlig betydning for historien				
- Kulturminnet er knyttet til personer med særlig betydning for historien				
- Kulturminnet er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (den samiske urbefolkningen, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)				
- Kulturminnet har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi				
- Kulturminnet har særlig betydning som kilde til historien der det finnes få eller ingen skriftlig kilder				
- Kulturminnet har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping				
- Kulturminnets alder og type utløser juridiske virkemidler på nasjonalt plan , se kulturminneloven				